

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

І. Ю. ОСАДЧУК

**ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ
ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Навчальний посібник

Львів
ЛНУ імені Івана Франка
2016

УДК 321.64.02(470+574) “714”

ББК Ф69(4)6

О 72

Рецензенти:

д-р політ. наук, проф. *В. І. Бурдяк*
(Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича);

д-р політ. наук, проф. *С. М. Наумкіна*
(Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського);

д-р політ. наук, проф. *Я. Б. Турчин*
(Національний університет “Львівська політехніка”)

*Рекомендовано Вченою Радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 15/2 від 24 лютого 2016 р.*

Осадчук І. Ю.

О 72 Політичні інститути пострадянських країн: порівняльний аналіз: навч. посібник
/ І. Ю. Осадчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 306 с.

ISBN 978-617-10-0301-9.

Проаналізовано політичні інститути пострадянських країн. Визначено формальні та фактичні особливості формування та функціонування політичних інститутів пострадянських країн. Напрацьовано механізми адекватної оцінки політичних інститутів пострадянських країн у форматі порівняльного аналізу. З'ясовано специфіку трансформацій/транзитів політичних режимів пострадянських країн.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, політиків, державних службовців, усіх, хто цікавиться проблемами політичних інститутів пострадянських країн.

УДК 321.64.02(470+574) “714”

ББК Ф69(4)6

© Осадчук І. Ю., 2016

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2016

ISBN 978-617-10-0301-9

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Історико-політична характеристика та особливості політичної трансформації пострадянських країн	7
1.1. Політика “перебудови” та причини розпаду СРСР	7
1.2. Пострадянські країни як категорія політології: особливості дефініювання	11
1.3. Визначення систем правління в пострадянських країнах	14
1.4. Трансформації/транзити політичних режимів у пострадянських країнах	19
Розділ 2. Порівняльний аналіз інституту президентства в пострадянських країнах	27
2.1. Історичні передумови виникнення інституту президентства в пострадянських країнах	27
2.2. Особливості обрання та вимоги до кандидатів у президенти в пострадянських країнах	30
2.3. Повноваження президентів у пострадянських країнах	37
2.4. Особливості відповідальності та дострокового припинення повноважень президентів у пострадянських країнах	42
Розділ 3. Порівняльна характеристика парламентів пострадянських країн	51
3.1. Історія парламентаризму в країнах Східної Європи та Центральної Азії: дорадянський, радянський і пострадянський періоди	52
3.2. Головування та управління парламентами (нижніми палатами парламентів) пострадянських країн	59
3.3. Статус депутатів парламентів (нижніх палат парламентів) пострадянських країн	66
3.4. Фракції та депутатські групи як елементи структури парламентів (нижніх палат парламентів) пострадянських країн	73
3.5. Комітети та комісії як елементи структури парламентів (нижніх палат парламентів) пострадянських країн	77
3.6. Виборчі системи парламентів (нижніх палат парламентів) у пострадянських країнах	82
3.7. Особливості бікамералізму в пострадянських країнах	89

3.8. Властивості законодавчої функції в парламентах пострадянських країн.....	102
3.9. Оцінка ефективності повноважень парламентів та участі в них жінок у пострадянських країнах.....	111
Розділ 4. Порівняльна характеристика урядів пострадянських країн...	118
4.1. Особливості формування, функціонування й відповідальності урядів у пострадянських країнах: правові засади та політична практика	118
4.2. Типологія урядових кабінетів у пострадянських країнах	139
4.3. Стабільність урядових кабінетів у пострадянських країнах	143
4.4. Ефективність урядування в пострадянських країнах	148
4.5. Ефективність урядів у пострадянських країнах.....	152
Розділ 5. Особливості політичних партій і партійних систем у пострадянських країнах	161
5.1. Історія політичних партій у країнах Східної Європи й Центральної Азії: дорадянський та радянський періоди.....	162
5.2. Особливості формування та функціонування політичних партій в пострадянських країнах	167
5.3. “Партії влади” та правлячі партії в пострадянських країнах.....	177
5.4. Опозиційні партії в пострадянських країнах	184
5.5. Типологія партійних систем в пострадянських країнах.....	197
Додатки	218
Список основної та рекомендованої літератури	280
Іменний покажчик	303

ПЕРЕДМОВА

Розпад Радянського Союзу та крах соціалістичної моделі суспільного розвитку зумовили виникнення пострадянських країн. Для цих країн характерним є належність до різних географічних регіонів (Східна Європа й Центральна Азія), різні традиції формування політичних інститутів у дорадянський період, спільне радянське минуле та різновекторність трансформаційних перетворень в умовах незалежності/відновлення незалежності республік. Питання особливостей формування та функціонування політичних інститутів пострадянських країн у контексті їхньої політичної трансформації мають не лише теоретичне, а й велике практичне значення.

В українській політичній науці є ціла низка досліджень окремих аспектів функціонування політичних інститутів пострадянських країн. Однак немає синтетичних праць, які репрезентують такий науковий аналіз, що ґрунтувався б на використанні єдиної методики дослідження політичних інститутів країн колишнього СРСР. Головна мета праці – визначити формальні та фактичні особливості формування та функціонування основних політичних інститутів пострадянських країн у контексті їхньої політичної трансформації за допомогою методу порівняльного аналізу. Праця є авторським баченням становлення та розвитку політичних інститутів у порівняльному зрізі в пострадянських країнах. Під *політичним інститутом* автор розуміє елемент політичної системи, що задає параметри для взаємовідносин у суспільстві, регламентуючи політичну діяльність; механізм управління політичними процесами та впорядкування політичних відносин, які базуються на формальних і неформальних політичних інституціях. Політичний інститут включає в себе структуру/організацію; систему (прийнятих в інституті) норм, цінностей; зразки поведінки/взаємовідносин; функції (які виконує інститут у суспільстві). *Політичні інституції* – системи формальних та неформальних норм і правил у вигляді стандартів політичної поведінки, традицій, звичаїв, які визначають домінуючий спосіб мислення для соціально-політичної групи чи всього народу у політичній сфері. В посібнику автор аналізує політичні інститути одинадцяти пострадянських країн (Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменістану й Узбекистану). Автор не включає до аналізу Естонію, Латвію, Литву й Україну, оскільки політичні інститути цих країн детально досліджують у рамках

інших нормативних курсів, які читають для студентів спеціальності “Політологія” Львівського національного університету імені Івана Франка.

У посібнику зіставлено теорію і практику формування та функціонування політичних інститутів пострадянських країн у контексті їхньої політичної трансформації. Запропонована праця сприяє якісному викладанню і засвоєнню академічного курсу, присвяченого проблематиці політичних інститутів пострадянських країн для студентів спеціальності “Політологія” Львівського національного університету імені Івана Франка.

Посібник складається з п’яти розділів, які присвячені таким проблемам інституційного розвитку пострадянських країн: історико-політична характеристика й особливості політичної трансформації пострадянських країн, порівняльний аналіз інституту президентства в пострадянських країнах, порівняльна характеристика парламентів пострадянських країн, порівняльна характеристика урядів пострадянських країн, особливості політичних партій і партійних систем у пострадянських країнах. У рамках порівняльного аналізу інституту президентства та порівняльної характеристики парламентів пострадянських країн автор також досліджує виборчі системи, які використовувались/використовуються на президентських й парламентських виборах в цих країнах. Крім того, у навчальному посібнику вміщено інформативні додатки, присвячені президентам й виконавцям обов’язків президентів у пострадянських країнах, індексам президентської та парламентської влади, типам урядових кабінетів в пострадянських країнах, індикаторам ефективності урядування в пострадянських країнах, результатам парламентських виборів в республіках Радянського Союзу та пострадянських країнах.

Автор вдячний доктору політичних наук, професору кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка А. Романюку за цінні поради, які були використані при написанні посібника.